

НОСАНЬ

Наталія Сергіївна

УДК 338.1/2-049.5(477)(045)

ТЕОРЕТИЧНІ ІМПЕРАТИВИ ДЕФІНІЦІЇ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИк.і.н., доцент, Черкаський
національний університет
імені Богдана ХмельницькогоTHE THEORETICAL IMPLICATIONS OF THE DEFINITION OF FINANCIAL
SECURITY OF THE STATE*NOSAN Nataliia Serhiivna – PhD in History, Associate Professor, Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University*

У статті здійснено огляд існуючих підходів до визначення поняття фінансової безпеки держави. Визначено базові поняття, слова та словосполучення, що використовуються дослідниками для конкретизації понятійно-змістової сутності категорії фінансової безпеки на макрорівні. За результатами вивчення фахових публікацій у царині безпекознавства, визначено переваги та недоліки існуючих дефініцій фінансової безпеки, що виникають при спробах застосувати цю наукову категорію у процесах державного управління, регулювання та нагляду за станом захищеності національних фінансових інтересів і фінансового суверенітету країни.

* * *

В статье проведен обзор существующих подходов к определению понятия финансовой безопасности государства. Определены базовые понятия, слова и словосочетания, используемые исследователями для конкретизации понятийно-смысловой сущности категории финансовой безопасности на макроуровне. По результатам изучения профессиональных публикаций в области управления безопасностью, определены преимущества и недостатки существующих дефиниций финансовой безопасности, возникающие при попытках применить эту научную категорию в процессах государственного управления, регулирования и надзора за состоянием защищенности национальных финансовых интересов и финансового суверенитета страны.

* * *

Introduction. *The most important elements of economic globalization are the globalization of financial markets, the globalization of financial relations and the interpenetration of financial systems. It is in the implementation of financial relations that the process of globalization of the economy has the highest pace of realization. Financial capital is more mobile than any other economic resource, especially in the modern world, where digital capital is being exchanged, making it instantly and uncontrolled. Thus, the globalization of financial relations leads to talk about the emergence of new risks and threats to the financial stability and financial sovereignty of Ukraine, which again calls for an understanding of the concept of financial security of the state and the search for a balance between the desire for the internal sustainability of the financial system and the integration of the national economy into the global financial world.*

The purpose of the work is to specify the terminology apparatus used in defining the concept of financial security as a macro-level economic category; Comparison of approaches to the definition of financial security of the state, identification of priority trends that dominate modern security in the processes of studying the financial security of the country.

Results. *The article presents the results of the analysis of professional literature, which show that at the beginning of the formation of the science of security, the theoretical imperatives of the definition of financial security of the state were such concepts as protection, absence of threats, sufficient resources, financial system, financial relations. Subsequently, the emphasis shifted to the concept of risk, challenge (a term often used in English-speaking countries when discussing security issues), the status of financial security subsystems (banking, non-banking, insurance, investment, fiscal, budgetary, debt, monetary, credit, monetary, etc). Now the red line of understanding of the category "financial security of the state" goes through the concept of financial interests, stakeholders, financial autonomy, financial climate, financial literacy and financial inclusion.*

Conclusion. *The researched approaches to the specification of the concept of financial security of the state confirm, on the one hand, deep and timely (taking into account the peculiarities and tendencies characteristic for the national economy of Ukraine) interest in studying the basics of guaranteeing the protection of the financial interests and resources of the state by means of effective financial policy, and on the other demonstrate the fact that there is no universal comprehensive scientific and methodological base for informational support of government decisions in the direction of ensuring financial security countries in the coming years and in strategic perspective.*

Ключові слова: фінансова безпека, фінансові інтереси, загроза, ризик, небезпека

Ключевые слова: финансовая безопасность, финансовые интересы, угроза, риск, опасность

Keywords: financial security, financial interests, threat, risk, danger

ВСТУП

Останнє десятиліття характеризується в українській фінансовій політиці орієнтацією на економічну конвергенцію з розвинутими країнами світу, декларуванням цілі інтеграції до європейського фінансового простору, тяжінням до відкритості фінансових ринків для входження іноземного капіталу, тощо. Водночас

активні спроби безвідповідального, непродуманого стрибка у вир глобальної економіки породжує нові специфічні виклики економічній складовій національної безпеки. Найважливішими елементами економічної глобалізації, який цікавить нас у контексті даного дослідження, є глобалізація фінансових ринків, глобалізація фінансових відносин і взаємопроникнення фінансових систем. Саме у здійсненні фінансових від-

носин процес глобалізації економіки має найвищі темпи реалізації. Фінансовий капітал більш нобільний, ніж будь-який інший економічний ресурс, особливо у сучасному світі, де обмін капіталами набуває цифрової форми, завдяки чому його переміщення відбувається миттєво та неконтрольовано. Таким чином, глобалізація фінансових відносин змушує вести мову про появу нових ризиків і загроз для фінансової стабільності та фінансового суверенітету України, що вкотре повертає нас до необхідності розуміння поняття фінансової безпеки держави та пошуку балансу між прагненням внутрішньої сталості фінансової системи та інтеграції національної економіки у глобальний фінансовий світ.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є конкретизація термінологічного апарату, що використовується під час визначення поняття фінансової безпеки як макрорівневої економічної категорії; порівняння підходів до дефініції фінансової безпеки держави, визначення пріоритетних течій, які домінують у сучасному безпекознавстві у процесах дослідження фінансової безпеки країни.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження широко використані монографічний метод і метод теоретичного аналізу під час опрацювання документів, у яких закладено теоретичні засади формування змістової сутності поняття фінансової безпеки держави. Також застосовано прийоми аналізу і синтезу для уточнення теоретичних імперативів дефініції фінансової безпеки держави. Метод узагальнення використано у процесі формування висновків за результатами проведеного дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ

Проблематика визначення якісних понятійних ознак наукової категорії фінансової безпеки макроекономічного рівня усе частіше знаходить відображення у роботах сучасних вітчизняних дослідників. Так, О. Мелих визначає сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення стану фінансової безпеки держави [1], Н.В. Зачосова вивчає управлінські проблеми убезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України [2] та пропонує напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки країни [3]. Дослідження проблем дефініції фінансової безпеки як мікро, так і макрорівневих соціально-економічних систем варто розпочинати зі знайомства з публікаціями О.І. Барановського та А.І. Сухорукова [4, 5]. Представниця львівської школи безпекознавства І.О. Ревак пропонує науковій громаді власне бачення теоретичних аспектів механізму забезпечення фінансової безпеки України [6], А.В. Кулінська вивчає обставини, які впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки України [7] та визначає проблеми функціонування складових фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави [8], Л.Г. Шемаєва, П.О. Толоч пропонують авторський підхід до оцінки взаємовпливу фінансової безпеки суб'єктів господарювання та фінансової безпеки держави [9]. Окремі аспекти забезпечення фінансової безпеки країни, що ґрунтуються на різних підходах до розуміння її сутності, представ-

лені у публікаціях колективу черкаської наукової школи проблем управління фінансовою безпекою, зокрема, її представників – Н.О. Бабіної, О.М. Герасименко, В.О. Занори, А.М. Шевченко [10, 11].

На науковому та прикладному рівнях фінансова безпека є складовою економічної безпеки. У контексті дослідження поняття фінансової безпеки держави, її дефініцію можна представити через категорії економічної безпеки національної економіки та національної безпеки країни. В обох випадках можна вести мову про використання структурного підходу, відповідно до якого фінансова безпека держави може бути визначена як елемент системи безпеки вищого порядку, як сукупність відносин, що виникають у окремій складовій системі безпеки, спрямованих на забезпечення сталості ресурсів цієї підсистеми в умовах впливу на їх цілісність зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Прихильницею такого підходу є О. Савицька, яка визначає фінансову безпеку держави як «як складну багаторівневу систему, утворену рядом підсистем». Подібним по своїй суті є функціональний підхід, який не заперечує, а навпаки, підтверджує складну будову системи економічної безпеки національної економіки, однак, не у ієрархічній формі, а у функціональній площині. Згідно з цим підходом фінансова безпека держави є функціональною складовою системи економічної безпеки будь-якої країни. Відповідно, ефективність її функціонування визначається рівнем реалізації покладених на неї функцій. Та якщо припустити, що ці функції, наприклад, підтримання стану задоволення фінансових інтересів учасників системи, були передані їй управлінською структурою системи вищого порядку, тоді два описані підходи не суперечать одне одному у понятійному сенсі, і цілком можуть використовуватись одночасно або по черзі, залежно від конкретних умов дослідження, що має місце на тому чи іншому проміжку часу.

О. Мелих використовує такі поняття для висвітлення змісту категорії фінансової безпеки держави: захищеність, національні інтереси, [1, с.268]. Поняття інтересу для конкретизації сутності фінансової безпеки застосовує і О.І. Барановський [4]. Разом із А.І. Сухоруковим ці знані в Україні і світі науковці визначають термін «безпека» через поняття захисту, підлаштовуючи його об'єкт під вимоги конкретного дослідження. Н.В. Зачосова у процесі розгляду проблематики управління фінансовою безпекою на мікро та макрорівні оперує термінами «загроза», «ризик», «небезпека», «виклик». Її авторський підхід до дефініції фінансової безпеки витікає з наукових напрацювань О.М. Ляшенко, яка пов'язує ефективне забезпечення безпеки з високим рівнем задоволення інтересів зацікавлених осіб, тобто стейкхолдерів. Для визначення фінансової безпеки як макрорівневої характеристики стану національної економіки вжиття поняття «інтерес» є більш ніж доречним, оскільки усі стратегічні документи, що мають на меті сформувати інформаційно-аналітичне та науково-методологічне підґрунтя безпеко орієнтованого фінансово-економічного розвитку України, визначають необхідність задоволення фінансових інтересів – національних, підприємницьких, регіональних, приватних тощо.

Засновує свої теорії забезпечення безпеки – еконо-

мічної, фінансової, кадрової тощо, на здатності управляти ризиками О.М. Герасименко. І хоча її дослідження пов'язані з мікроекономічним рівнем господарських систем, її напрацювання стосовно організації ефективного ризико-орієнтованого управління безпекою можуть бути використані і на національному рівні, зважаючи на реалії Індустрії 4.0, ризики якої матимуть суттєвий вплив на стан національної економічної безпеки та її фінансової складової.

Варто відмітити, що рідко зустрічаються наукові публікації, які б демонстрували необхідність підтримання високого рівня фінансової безпеки з метою забезпечення реалізації у національному масштабі цілей сталого розвитку. Водночас усе частіше з'являються дослідження, присвячені окремим напрямкам забезпечення фінансової безпеки, наприклад, протидії ризикам, що виникають у банківському секторі, страховій сфері, середовищі інвестиційних відносин, державному пенсійному забезпеченні.

На початку становлення науки безпекознавства теоретичними імперативами дефініції фінансової безпеки держави були такі поняття, як захист, відсутність загроз, достатні ресурси, фінансова система, фінансові відносини. Згодом акцент змістився на поняття ризику, виклику (цей термін часто вживається у англомовних країнах під час обговорення проблем забезпечення безпеки), стану окремих підсистем фінансової безпеки (банківської, небанківської, страхової, інвестиційної, фіскальної, бюджетної, боргової, валютної, кредитної, монетарної тощо). Нині червона лінія розуміння категорії «фінансова безпека держави» проходить через поняття фінансових інтересів, стейкхолдерів, фінансової автономії, фінансового клімату, фінансової грамотності та фінансової інклюзії.

Дві принципово різні позиції щодо тлумачення поняття фінансової безпеки полягають у тому, що частина дослідників пропонує вважати її станом (відсутності загроз, небезпек, захищеності від них, ефективного використання фінансових ресурсів тощо), а інша – рівнем (задоволення фінансових інтересів, протидії ризикам, досягнення фінансової стійкості, незалежності, стабільності). Також використовується цільовий підхід, за якого фінансова безпека – це мета реалізації стратегій, фінансової політики, безпеко орієнтованих заходів у межах регулювання ринків фінансових послуг і їх учасників, або ж процесний підхід, відповідно якого фінансова безпека – це процес задоволення фінансових інтересів і використання фінансових ресурсів з мінімально можливими ризиками.

Досить поширеними є трактування, відповідно яких фінансова безпека розуміється як відсутність фінансових загроз ресурсам фінансової системи або фінансовим інтересам її учасників. Водночас, така ситуація в умовах зовнішньої відкритості економічної системи та з огляду на прагнення України увійти у європейський фінансовий простір, є радше міфічною, аніж реальною. Тому для використання у науковій та прикладній площинах є більш придатними дефініції, що вказують на мету забезпечення фінансової безпеки, на стан фінансової системи та рівень розвитку національного фінансового ринку, яких держава прагне досягти шляхом реалізації зважених фінансових рішень і ефективного управління фінансовими активами.

Звісно, розвиток наукової думки у царині безпекознавства виступив каталізатором для появи великої кількості змішаних підходів до пояснення поняття фінансової безпеки держави. Спроби поєднання традиційних термінів у дефініцію, що якнайкраще та найповніше передала б сутність досліджуваної категорії – це необхідний і черговий етап еволюції науки про безпеку (секюрітології). Водночас непрофесійне, безсистемне групування термінів, які описують характеристики фінансової безпеки або вживаються для конкретизації процесу її забезпечення, в єдине визначення, довге та не зрозуміле не лише практикам, але й представникам наукової спільноти, не несе у собі ні прикладної, ні теоретико-методологічної цінності. Таким чином, виникає потреба у формуванні сучасного, лаконічного і зрозумілого визначення поняття фінансової безпеки держави.

Пропонуємо фінансовою безпекою держави вважати стан наявності у фінансовій системі ресурсів, здатних задовольнити фінансові потреби і інтереси усіх категорій стейкхолдерів у спосіб, що якнайменше буде пов'язаний із ризиком їх втрати або неефективного використання всупереч фінансових очікувань держави та населення.

ВИСНОВКИ

Досліджені підходи до конкретизації поняття фінансової безпеки держави засвідчують, з одного боку, глибокий та своєчасний (з огляду на характерні для національної економіки України особливості та тенденції) інтерес до вивчення основ гарантування захисту фінансових інтересів і ресурсів держави засобами ефективною фінансовою політики, а з іншого – демонструють факт відсутності універсальної комплексної науково-методологічної бази для інформаційного забезпечення управлінських рішень уряду у напрямі забезпечення фінансової безпеки країни у найближчі роки та у стратегічній перспективі. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці концептуальних основ забезпечення фінансової безпеки на засадах слідування цілям сталого розвитку та з урахуванням ризиків Індустрії 4.0.

Список використаних джерел

1. Мелих О. Фінансова безпека держави: сутність, критерії оцінки та превентивні заходи зміцнення. *Економічний аналіз*. 2013. Випуск 12. Частина 2. С. 266-272.
2. Зачосова Н.В. Управлінські проблеми забезпечення фінансової підсистеми економічної безпеки національної економіки України. *Вісник Черкаського Університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 4 (Частина 1). С. 10-20.
3. Зачосова Н.В. Напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка»: науковий журнал. 2018. № 8(36). С. 14-18.
4. Барановський О.І. Фінансова безпека. К.: Фенікс, 1999. 338 с.
5. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України. К.: НІПМБ, 2004. 117 с.
6. Ревак І.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: Теоретичний аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2009. № 2. С.1-10.
7. Кулінська А.В. Обставини, які впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки України.

Економічний простір. 2015. Вип. 104. С. 92-101.

8. Кулінська А.В. Проблеми функціонування складових фінансової безпеки в системі економічної безпеки держави. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2015. Вип. 11 (231). С. 90-98.

9. Шемаєва Л.Г., Толлок П.О. Підходи до оцінки взаємовпливу фінансової безпеки суб'єктів господарювання та фінансової безпеки держави. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. № 3. С.4-8.

10. Zachosova N., Herasymenko O., Shevchenko A. Risks and Possibilities of the Effect of Financial Inclusion on Managing the Financial Security at the Macrolevel. Investment Management and Financial Innovations. 2018. Vol. 15, Issue 4. pp. 304-319.

11. Zachosova N., Babina N., Zanora V. Research and methodological framework for managing the economic security of financial intermediaries in Ukraine. Banks and Bank Systems. 2018. Vol. 13. Issue 4. pp. 119-130.

References

1. Melykh O. Financial security of the state: essence, evaluation criteria and preventive measures of strengthening. Economic analysis. 2013. Issue 12. Part 2. pp. 266-272 (in Ukrainian).

2. Zachosova N.V. Management problems of securing the financial subsystem of economic security of the national economy of Ukraine. Bulletin of Cherkasy University. Series "Economic Sciences". 2017. № 4 (Part 1). pp. 10-20. (in Ukrainian).

3. Zachosova N.V. Areas of stabilization of the financial component of the economic security of the national economy of Ukraine. Scientific notes of Ostroh Academy National

University. Economics series: scientific journal. 2018. № 8 (36). pp. 14-18. (in Ukrainian)

4. Baranovskyi O.I. Financial security. Kyiv: Phoenix, 1999. 338 p. (in Ukrainian).

5. Sukhorukov A.I. Problems of financial security of Ukraine. Kyiv: NIPMB, 2004. 117 p. (in Ukrainian).

6. Revak I.O. Mechanism of financial security of Ukraine: Theoretical aspect. Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. The series is economical. 2009. № 2. pp.1-10 (in Ukrainian).

7. Kulinska A.V. Circumstances affecting the strengthening of Ukraine's national financial security system. Economic space. 2015. Vol. 104. pp. 92-101. (in Ukrainian).

8. Kulinska A.V. Problems of functioning of financial security components in the state economic security system. Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University. 2015. Vol. 11 (231). pp. 90-98 (in Ukrainian).

9. Shemaieva L.H., Tolok P.O. Approaches to assessing the mutual impact of the financial security of economic entities and the financial security of the state. Scientific Bulletin of the International Humanities University. 2017. №3. P.4-8 (in Ukrainian).

10. Zachosova N., Herasymenko O., Shevchenko A. Risks and Possibilities of the Effect of Financial Inclusion on Managing the Financial Security at the Macrolevel. Investment Management and Financial Innovations. 2018. Vol. 15, Issue 4. pp. 304-319.

11. Zachosova N., Babina N., Zanora V. Research and methodological framework for managing the economic security of financial intermediaries in Ukraine. Banks and Bank Systems. 2018. Vol. 13. Issue 4. pp. 119-130.